

PAPER DETAILS

TITLE: TUVA TÜRKÇESİNDE KESİN DISİLİK İSARETLEYİCİLERİ: OLASILIK KIPLIĞI

AUTHORS: Tugba Sarikaya Aksoy

PAGES: 785-806

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3720196>

TUVA TÜRKÇESİNDE KESİN DIŞILIK İŞARETLEYİCİLERİ: OLASILIK KIPLIĞI

 Tuğba SARIKAYA AKSOY*

ÖZET

Kiplik (modality), konuşurun bir önermeyle ilgili yaklaşım ve tutumunu yansıtan dil ile ilgili işaretleyicilerdir ve genellikle önerme ve olay kipliği olmak üzere ikiye ayrılır. Olasılık kipliği de daha çok önerme kipliğinin bir alt başlığı olan bilgi kipliği içinde konumlanmıştır. Olasılık kipliğinde konuşurun önermeyle ilgili tahmin, muhtemellik, varsayım, tereddüt, şüphe, kararsızlık, kesinlik ve kesin dışılık gibi kipsel alanlarıyla ilgili farklı olasılık dereceleri ortaya çıkar. Bu çalışmada Tuva Türkçesinde olasılık bildiren işaretleyiciler Rubin'in (2010) kesinlik derecelendirmesi tablosu temel alınarak incelenmiştir. Bu doğrultuda Tuva Türkçesi üzerine yazılmış gramerler, ders kitapları, sözlükler ve edebî türlerden taranan örneklem neticesinde olasılık kipliğinin biçimsel, biçim-sözdizimsel, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyicilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Her bir işaretleyici ile ilgili verilen örnekten sonra önermenin hangi olasılık derecelendirmesi (kesinlik-yüksek olasılık-orta olasılık-düşük olasılık-kesin dışılık) içinde değerlendirildiği belirtilmiştir. Bu çalışma, Tuva Türkçesinde olasılık kipliği işaretleyicilerini belirlemek ve alandaki eksikliği gidermek üzere hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: kiplik, olasılık, kesin dışılık, işaretleyiciler, Tuva Türkçesi

Uncertainty Markers in Tuvan Turkish: Modality of Possibility

ABSTRACT

Modality is a linguistic marker that reflects the speaker's approach and attitude towards a proposition and is generally divided into two: propositional and event modality. Modality of possibility is also mostly situated within the epistemic modality which is a subheading of propositional modality. Different degrees of possibility arise related to the speaker's modal areas such as prediction, probability, assumption, hesitation, doubt, indecision, certainty and uncertainty regarding the proposition in the modality of possibility. In this study, markers indicating possibility in Tuvan Turkish are analyzed based on Rubin's (2010) certainty categorization model. In this scope, as a result of the sample scanned from grammar books, textbooks, dictionaries and literary works written on Tuvan Turkish, it was determined that the modality of possibility consists of morphology, morpho-syntactic, lexical and syntactic markers. Following the example given for each marker, the categorization of possibility in which the proposition was evaluated (absolute certainty-high certainty-moderate certainty-low certainty-uncertainty) is given. This study is carried out in order to identify markers of modality of possibility in Tuvan Turkish and to address this gap in the field.

Key Words: modality, possibility, uncertainty, markers, Tuvan Turkish

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, tugba.sarikaya@hbv.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Sarıkaya Aksoy, T. (2024). Tuva Türkçesinde kesin dışılık işaretleyicileri: Olasılık kipliği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(47), 785-806.
<https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1434956>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10 Şubat / February 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 28 Şubat / February 2024

Giriş

Tuva Türkçesi, Türk lehçelerinin Kuzeydoğu grubunda Altay, Hakas, Şor, Tofa, Çulım ve Saha Türkçesiyle birlikte Sibirya grubu Türk lehçeleri içindedir. Bu çalışmada kiplik kategorisi içinde *kesin dışılık* (uncertainty) işaretleyicisi olarak yer alan olasılık kipliğinin Tuva Türkçesindeki görünümü incelenmektedir.

Kip ve kiplik konusu bugün hem dilbilimcilerin hem de felsefecilerin ilgisini çeken bir konudur. Kip (mood) biçimbilimle, kiplik (modality) ise anlambilimle ilgili kavramlardır. Kipliğin dilbilimsel olarak temel sorunu verilmek istenen anlamın dille ifade edilmesidir. Bu anlamlar çeşitli durumlarla dönüşerek ve idrak süreçlerinden geçerek dil birimlerine kodlanır ve ifade edilebilir hâle gelirler. Kiplik, en temel hâliyle doğal anlamların dil anlamlarına dönüşümünü incelemektedir (Aslan Demir, 2008: 17).

Bugüne kadar Çağdaş Türk lehçelerinde kiplik konusu ile ilgili özel ve genel olmak üzere pek çok çalışma (kitap, tez, makale vb.) yapılmıştır¹. Kuzeydoğu (Sibirya) grubu Türk lehçelerinden Altay, Hakas, Saha (Yakut) ve Tuva Türkçeleri üzerine yapılan kiplik çalışmaları ise oldukça azdır². Bu çalışma ile Tuva Türkçesinde olasılık kipliği işaretleyicilerinin tespit edilerek alana katkı sağlanması ve bu alandaki eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle *kiplik* (modality), *bilgi kipliği* (epistemic modality), *olasılık* (possibility), *kesinlik-kesin dışılık* (certainty-uncertainty) terimleri hakkında bilgi verilecek; ardından çalışmanın yönteminden bahsedilecektir. Tuva Türkçesinde olasılık kipliğinin incelendiği bölümde olasılık kipliği işaretleyicileri biçimsel, biçim-sözdizimsel, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyiciler alt başlıklarıyla edebî metinlerden seçilen örnekler temelinde incelenecektir.

1. Kiplik (Modality)

Kiplik, konuşurun cümlesindeki oluş ya da kılışın gerçek olup olmama durumu karşısında takındığı tutumunu, görüşünü, bakış açısını, değerlendirmesini gösteren bir anlam bilimi kategorisidir. Kiplik, dilde fiil çekimleri, kiplik kelimeleri, edatlar, vurgu, söylem gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Kiplikler, çoğu zaman tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Kiplikleri anlamlandırmak ve değerlendirmek için kiplik ifade eden tek bir kelime değil bütün bağlam ele alınarak sonuca varılmalıdır. Örneğin *dışarı çıkabilir* cümlesi bir taraftan izin anlamı taşıırken; diğer taraftan adı geçen kişinin her an dışarı çıkabilme ihtimalini düşündürdüğü için olasılık anlamı taşır. Bu yüzden kiplik incelemelerinde bağlamın önemi büyüktür.

Kiplik konusunda pragmatik, anlamsal, tipolojik ve mantıksal yaklaşımlar vardır ve her yaklaşım kendi bakış açısına göre kipliği tanımlar. Kiplik belirteçleri kipliği ifade etmenin sadece bir tanesidir. Bu kavramın çok geniş olduğu ve tek bir alanla sınırlandırılmayan bir anlam alanını kapsadığı görülmektedir (de Haan, 2006: 32). Kiplikle doğrudan doğruya uğraşan temel gelenekler 1. Mantık kiplik geleneği, 2. Gramer kiplik geleneği ve 3. Gösterge bilimi kiplik geleneği (Kılıç, 2004: 3) olmak üzere üç grupta incelenebilir.

Olasılık kavramı zorunlulukla birlikte kiplik literatürünün ana alanını oluşturmaktadır (Jespersen, 1924: 320-321; Lyons, 1977: 787). Ancak bazı araştırmacılar bu kavramların kiplik kavramını yeterince yansıtmadıklarını düşündükleri için sınıflandırmaya almazlar (Narrog,

¹ Kocaman, 1990; Taylan & Özsoy, 1993; Johanson, 2003, 2009; Kılıç, 2004, 2005; Öz Özcan, 2004, 2008; Yazıcı Ersoy, 2007, 2014; Hirik, 2010; Sarıkaya Aksoy, 2014; Ergönerç Akbaba, 2017; Çetinkaya, 2019; Kazanlar Ürkmez, 2019; Rzazade, 2022 vb.

² Kirişçioglu, 2005; Çolak, 2023 vb.

2005). J. Lyons, *Semantics* “Anlam Bilim” adlı eserin kiplik bölümünde *gereklilik* (necessity), *olasılık* (possibility), *bilgi kipliği* (epistemic modality), *gerçeklik* (factivity), *yükümlülük kipliği* (deontic modality), *zorunluluk* (obligation), *izin* (permission), *yasaklama* (prohibition) gibi mantık kökenli terimlere yer vermiştir (1977: 787-879). Kiefer ise mantıktaki olasılık ve zorunluluk kavramlarını *arka plan* (background) kavramına göre dil bilimi bakış açısıyla karşılaştırarak yeniden ele alır ve buna göre her kiplik *arka plan* kavramıyla açıklanabilir (1987: 71).

Kipliğin anlambilimsel olarak ele alındığı çalışmalar genellikle 1. Konuşurun tutumu esas alınarak yapılan tanımlamalar (Lyons, 1977; Palmer, 1986, 2001; Bybee vd., 1994); 2. Olasılık ve zorunluluk kategorilerini temel alan kiplik tanımları (Jespersen, 1924; Johanson, 2009: 488-495); 3. Gerçeklik-gerçek dışılık kavramlarına göre yapılan kiplik tanımları (Papafragou, 2000; Kiefer, 1987; Dietrich, 1992) olarak sınıflandırılabilir (Narrog, 2009: 8).

Dünyadaki dilleri kiplik yönünden inceleyen, kipliğin tipolojik bir değişken olarak ele alındığı pek çok çalışma yapılmıştır (Palmer, 1986, 2001; Bybee, 1994, 1995; Auwera & Plungian, 1998; de Haan, 2006). Bunlardan öne çıkanlar Palmer (1986, 2001) ve Bybee’nin (1994, 1995) yaklaşımlarıdır.

Palmer, kipliği *önerme kipliği* (propositional modality) ve *olay kipliği* (event modality) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Önerme kipliği, bilgi kipliği ve delile dayalı kiplikten oluşurken; olay kipliği ise izin-yükümlülük kipliği ve hareket kipliğinden oluşur. Bilgi kipliği tahmin, varsayım, şüphe, olasılık gibi kiplik türlerinden oluşurken; delile dayalı kiplik ise duyu organları ve hislerle oluşturulan bilgi kipliğinden daha gerçekçi bilgiler sunmaktadır (Palmer, 2001: 8, 21).

1.1. Bilgi Kipliği ve Olasılık (Epistemic Modality and Possibility)

Olasılık kavramının kökeni felsefeye dayalı olmakla birlikte mantık, psikoloji, dilbilim, matematik gibi birçok alanda daha karşımıza çıkar. Her bir alan için farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte *olasılık*³ (possibility), Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Mevcut olayların doğasında var olan nesnel gelişme eğilimini, bunların ortaya çıkması için gerekli koşulların varlığını veya en azından onların ortaya çıkmasını engelleyecek koşulların yokluğunu ifade eder.” (Frolov, 1984: 332) şeklinde tanımlanır. Olasılık, tüm kiplik kategorilerinin temelinde yer almakla birlikte daha çok bilgi kipliğinin bir alt türü olarak ele alınır. Olasılık kipliği birçok ifade ile iç içe geçmiş durumda olduğu için geniş bir anlam alanına sahiptir. Metnin bağlamına göre bilgi kipliğinin diğer anlamları olan ihtimal, varsayım, tereddüt, kuşku, yeterlilik gibi anlamlarıyla da yakın ilişki içinde olabilir.

Bilgi kipliği veya kesinlik, belirli bir varsayımsal durumun doğru olduğu veya doğru olabileceği ihtimaline ilişkin bir tahminin dilsel ifadesiyle ilgilidir (Nuyts, 2001). İnce dilsel ipuçları veya işaretleyiciler, kullanıcının bireysel önermelere ne kadar güvenilirlik atfedebileceğini ve bilgilerin birinci elden mi yoksa ikinci el kaynaklardan mı geldiğini anlamasına katkıda bulunur (Rubin, 2010: 535).

Bilgi kipliği, konuşurun tahmin ve olasılıkla ilgili değerlendirmesini bildirir. Konuşur tarafından üstlenilen hareketin bir kısmıdır (Halliday, 1970: 349). Bilgi kipliği, bir işi yapan ve

³ Akarsu’ya (1975: 127) göre 1.Ortaya çıkması zorunlu olmayan bir olayın ortaya çıkma olanağının en yüksek derecesi. 2. O zamana değin yapılan deneylerle bir olayın ortaya çıkmasının beklenilmesi, ama yine de salt bir kesinliği bulunmaması durumu. 3. Bir şeyin doğru sayılması için yeterince kesinliği bulunmaması durumu. Güncel Türkçe Sözlük’e (2011) göre 1. is. Bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, ihtimal. 2. fel. O zamana kadar yapılan deneylerle bir olayın ortaya çıkmasının beklenilmesi ancak yine de tam bir kesinliğin bulunmaması durumu.

yapılan iş arasındaki ilişkiyle ilgili olarak, konuşan kişinin bilgi derecesini yansıtır. Daha çok öznel olanı yansıtan bilgi kipliği, özellikle gerçeklikten uzak durumları ifade eder (Lyons, 1977: 799). Bilgi kipliği, konuşurun önerme hakkındaki inanışlarını belirtir (Traugott, 1989: 35).

Bilgi kipliğinin anlam derecelerini 1. Önermenin doğru olabileceğine dair konuşmacının en düşük bağlılığını gösteren olasılık ifadeleri (*Jane can be leaving*-possibility); 2. Konuşmacının daha fazla bağlılığını gösteren olasılık ifadeleri (*Jane may be leaving*-probability⁴); 3. Önermenin doğru olduğunu öne sürmek için konuşmacının nedenleri olduğunu kuvvetle ima eden çıkarımsal kesinlik ifadeleri (*Jane must be leaving*-inferred certainty) olarak tanımlayan sınıflandırmalar vardır (Givón, 1982: 42; Bybee & Fleischman, 1994: 80; 1995: 177-180).

Leech (1987) bilgi kipliği içinde yer alan olasılığın farklı dereceleri olduğunu belirtir ve bu dereceleri örneklendirir: 1. *The window may be broken* örneğinde *gerçek olasılığa*, yani pencerenin gerçekten kırılmış olabileceğine veya ifade anında kırık durumda olduğuna atıfta bulunurken; 2. *The window can be broken* örneğinde pencerenin kırılmasının *teorik olasılığına* atıfta bulunur. Birinci örnekte *may* ile ifade edilen gerçek olasılık, ikinci örnekte *can* ile ifade edilen teorik olasılıktan daha güçlüdür (1987: 81-82).

Belyaeva (2002) olasılık kavramının özünün yetenek ve duruma bağlı olasılık olduğunu belirterek olasılık kipliğinin bir kategorinin alt anlamı olarak değil önerme, istek ve bilgi kipliğinin içinde geniş bir alana yayılarak yer aldığını savunmuştur. Bu yüzden olasılığı *nesnel olasılık*, *kişilerarası olasılık* ve *öznel olasılık* olmak üzere üç başlık altında incelemiştir (2002: 249).

1.2. Kesinlik-Kesin Dışılık (Certainty-Uncertainty)

Kesinlik, özellikle delil temelinde şüpheden arınmış olmanın kalitesi veya ruh hâlidir (Merriam Webster, 2004). *Kesinlik* aynı zamanda bilgisel yorumlar aracılığıyla ifade edilen çeşitli bilgi kiplikleri olarak da görülebilir. Kesinlik ifadeleri (muhtemelen, belki, kuşkusuz vb.), yazarın bir ifadenin doğruluğuna ilişkin kesinliğine veya değerlendirmesine dair ipuçları sağlayan ve yazarın ifade edilen bilgiye yönelik tutumunu gösteren bilgisel yorumun bir türüdür (Coates, 1987).

Kesinlik, metinlerde mevcut olan bir tür öznel bilgi ve açıkça kodlanmış dilsel araçlarla ifade edilen bir tür bilgi kipliği olarak görülmektedir. Öznel ifadeler, bilgisel yorumlar, deliller, raporlama fiilleri, tutum zarfları, yaklaşık ifadeler, vurgular, güçlendiriciler ve iddialı sözcüklerin kullanımı ile kesinlik ifade edilebilir (Rubin vd., 2005: 4-5).

Metinler, farklı kaynakların bakış açılarından oluşan kesinlik-kesin dışılık açısından farklı bilgiler sunan dilbilimsel unsurlardan oluşmaktadır. Yazarlar genellikle kesin dışılıktan mutlak kesinliğe doğru uzanan bilgi üzerine kendi fikirlerini konumlandırırlar. Herhangi bir ifade veya iddia, yazarın ifadesinin doğru olup olmadığına ilişkin niteliğine göre biçimlendirilebilir. Kesin dışılık *başlatma*, *seçme*, *keşif*, *formüle etme*, *toplama* ve *sunma* gibi bilgi arama evrelerine dayanır. Kesinlikten kesin dışılığa doğru uzanan doğrultuda bilgi arayanın öznel yorumu, bilişsel, duygusal ve deneyimsel nitelikleri kesin dışılığın türüne katkıda bulunur (Rubin, 2010: 533-534). Bilgi arama literatüründeki *kesin dışılık*, bilgi arayan kişinin bilincinden, bilişsel ya da duygusal bir durum olmasından ya da ortaya çıkan bilgi ihtiyacı ya da bilgi eksikliğinden doğan bir deneyimden kaynaklanır (Anderson, 2006; Attfield & Dowell, 2003; Kuhlthau, 1999).

⁴ Kamacı (2017) çalışmasında *olabilirlik* ve *olasılık* terimlerinin sözlüklerdeki görünümünü ele almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. 189-201.

Olasılık kipliği gerçekleşmemiş olayları da kapsayabilir ve aynı zamanda konuşurun tutumunu bilgi ve güven olarak aynı derecede bildirmediği için bu kipliğin kesinlikten kesin dışılığa uzanan bir skalası vardır.

Kesinlik dereceleri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bybee vd. bilgi kiplerinin türleri olarak *olasılık*, *yüksek olasılık* ve *yorumlanmış kesinlik*'ten bahsetmektedir (Bybee vd., 1994: 180). Bilgi kipliğini *düşük dereceli kesinlik*, *orta dereceli kesinlik* ve *yüksek kesinlik* gibi benzer şekillerde alt bölümlere ayıran araştırmacılar da vardır (Givón, 1982; Ruhi vd., 1997: 106). Ayrıca kesinlik dereceleri *kesinlik*, *yüksek kesinlik* ve *olasılık* alt başlıkları içinde de incelenir (Holmes, 1982; Hoyer, 1997).

Kesinlikten kesin dışılığa doğru en geniş skala V. Rubin'in çalışmalarında görülmektedir. Bu skala *mutlak kesinlik* (absolute certainty), *yüksek kesinlik* (high certainty), *orta kesinlik* (moderate certainty), *düşük kesinlik* (low certainty) ve *kesin dışılık* (uncertainty)⁵ şeklinde sıralanır (Rubin, 2010: 535-536).

Rentzsch'in (2013), Rubin'in (2010) çalışmasını temel alarak yaptığı kesinlik-kesin dışılık skalası *olduğu kesin>olması lazım>olmalı>olması muhtemel>olacak>olabilir>olmasa gerek>olamaz* şeklindedir. Hirik (2021) de Rubin'in (2010) çalışmasını temel alarak olasılık kipliğini kesinlik derecelerine göre *kesin dışılık*, *uzak olasılık*, *yakın olasılık* ve *kesinlik* olmak üzere dört bölümde incelemiştir (2021: 53-160).

Yukarıda yapılan sınıflandırmalardan anlaşılacağı üzere araştırmacılar kesinlik-kesin dışılık derecelerini sınıflandırırken kesinliği doğrudan etkileyen olasılık kategorisini temel almışlardır. Bu çalışmada Tuva Türkçesinde olasılık bildiren işaretleyiciler Rubin'in (2010) kesinlik derecelendirmesi tablosu temel alınarak incelenmiştir.

2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak doküman/metin analizi yönteminden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda Tuva Türkçesi üzerine yazılmış gramerler, ders kitapları, sözlükler ve edebî türlerden (roman, hikâye, masal vb.) taranan örneklem neticesinde olasılık kipliği işaretleyicileri tespit edilmiştir. Her bir bölümdeki işaretleyiciler en çok kullanılanı az kullanılanı doğru bir sıralama yapılarak verilmiştir. Konu ile ilgili verilen örneklemin Türkiye Türkçesine aktarması verildikten sonra örneğin alındığı eserin kısaltması ve sayfa numarası da belirtilmiştir.

3. Tuva Türkçesinde Olasılık Kipliği

Tuva Türkçesi gramer kitaplarında olasılık kipliğinin müstakil bir başlık altında ele alınmadığı görülmüştür (İshakov & Pal'mbah, 1961; Harrison, 2000; Arıkoğlu, 2007; Tosun, 2011; Koçoğlu Gündoğdu, 2018). Sadece G. D. Anderson ve K. D. Harrison'ın (1999) *Tyvan* adlı eseri ile K. D. Harrison'ın (2000) *Topics in the Phonology and Morphology of Tuvan* adlı doktora tezinin kitap olarak basılmış şeklinde zaman eklerinin yanında ayrıca *mood* "kip" başlığı da açılmıştır. Bu başlık altında süreklilik sağlayan, uzlaştırıcı, istek, şart, dilek, delile dayalı, emir gibi kipsel anlamları işaretleyen kipliklerden bahsedilmiştir. Ayrıca Anderson ve Harrison'ın (1999: 53) eserinde *deg* edatının kiplik işaretleyicisi olarak kullanımı da verilmiştir.

⁵ Mutlak kesinlik (absolute certainty): Doğruluğu ve gerçekliği tartışılmayacak kadar kesin önermeleri ifade eder. Yüksek kesinlik (high certainty): Yüksek olasılık ifade eden kesin bilgiler içeren önermelerdir. Orta kesinlik (moderate certainty): Kesinlik ve kesin dışılığa aynı mesafede olan önermelerdir. Düşük kesinlik (low certainty): Uzak olasılık bildiren önermelerdir. Kesin dışılık (uncertainty): Tereddüt içeren, bilgi eksikliği olan veya netlik barındırmayan önermelerdir (Rubin, 2010: 535-536).

Bu eserler dışında öğrencilere yönelik yazılmış gramer kitapları, sözlükler ve çeşitli edebî eserlerden yapılan tarama neticesinde “olasılık” ifadesi taşıyan biçimsel, biçim-sözdizimsel, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyiciler tespit edilmiştir.

3.1. Tuva Türkçesinde Olasılık Kipliği İşaretleyicileri

3.1.1. Biçimsel Olasılık İşaretleyicileri

3.1.1.1. -Dir

Hem isim hem de fiillerle kullanılabilen bu ek, klasik dilbilgisi çalışmalarında *bildirme eki* (copula) olarak adlandırılmakta ve kesinlik, olasılık, varsayım gibi işlevler için kullanıldığı vurgulanmaktadır (Korkmaz, 2003: 728; Demir, 2006: 386). J. Kornfilt (2001: 376), gramerinin *kip* bölümünde bu ekin kesinlik ile ilişkisini “kesinlik derecesi” başlığı altında ele almıştır. A. Göksel ve C. Kerslake (2005: 295) bu eki varsayım bildiren işaretleyiciler arasında değerlendirmektedir.

K. D. Harrison’un *Topics in the Phonology and Morphology of Tuvan* adlı çalışmasında *evidential mood* bölümünde ele alınan -Dir ekinin kasıtsız, istemsiz, beklenmedik ve varsayılan olayları anlatmak için kullanıldığı görülmüştür (2000: 40).

(1) *Çırık örtemçeyge dört urug törüttüner çüve-le-dir, olar çoğum çağıs iyeden törüttüner çüve irgi be azı anğı-anğı iyeden törüttüner çüve irgi be, olarnıñ adazı kımıl, iyezi kımıl? – dep, tölgeçilerden aytırıp-tır.* “Aydınlık yeryüzüne dört çocuk doğacakmış. Onlar şöyle ki aynı anneden mi doğacak veya farklı farklı annelerden mi doğacak, onların babası kim, annesi kim? olacak diye falcılara soruyormuş.” (AKM 15)

(2) *Mañaa emin erttir çüve bilbes kiji kıldır köstür bolza talaar-dir, dep Martaajık bodangan.* “Burada öylesine hiçbir şey bilmeyen bir kişi olarak görünürse kötüdür diye Martaajık düşünmüş.” (TÇI 36)

(1) ve (2) numaralı örneklerde -Dir eki isimlere eklenmiştir. (1). örnekte anlatılan hikâye metninde yeryüzüne dört çocuğun doğup doğmayacağı falcılardan öğrenilmeye çalışılıyor. Burada çocukların dünyaya gelmesi olasılığı oldukça düşüktür. (2). örnekte Martaajık, başka bir şahsın diğer insanlar tarafından küçük görülmemesi için endişeleniyor ve bunun kötü olacağını belirtiyor. Bu durumda (2). örnekte (1). örneğe göre daha *güçlü bir olasılık* ifadesi söz konusudur.

3.1.1.2. -Ar/-Ir/-r

Modern kiplik çalışmalarında bu ekin irade, eğilim, amaç, varsayım, istek, olasılık gibi kiplik anlamlara sahip olduğu; hem yükümlülük kipliği hem de bilgi kipliği içinde değerlendirilebileceği belirtilmiştir (Göksel vd., 2005: 295; Aksu Koç, 1988: 18; Sebzecioğlu, 2004; Aslan Demir, 2008). -Ar/-Ir/-r eki, konuşanın inanç ve bilgi eksikliğini belirten bir zarfla kullanıldığında olasılık anlamı ifade eder (Kerimoğlu, 2010: 445).

Bu ek Tuva Türkçesinde 1. tip gelecek zaman kipi (*amgı-kelir üye*) olarak kullanılmaktadır (İshakov & Pal’mbah, 1961: 386-388; Arıkoğlu, 2007: 1198-1199). Cümle içinde bağlama göre henüz gerçekleşmemiş, gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi konusunda kesinliği olmayan ifadeler için kullanılır (Karabulut & Kazanlar Ürkmez, 2020: 158; Hirik, 2021: 63).

(3) *Ol üyede kök-kattan varene hayındırıp, beletkeer tseh ajıldap egeley beerge, eleen kaş hereejen ulus añaaj ajılbaar.* “O zaman yaban mersininden reçel yapmak için dükkân çalışmaya başladığında birkaç kadın burada çalışacaktır.” (TTG 2018: 374, 499)

(4) *Çügler Nogaan-Höl tavarıp, Alaştı örü alızı ujar*. “Sadece Nogaan-Höl’den geçip, Alaş üzerinden uçabilir.” (TTG 2018: 456, 577)

(3). örnekte gelecekte açılması planlanan bir dükkanda birkaç kadının çalışabileceğinden söz edilmektedir. Konuşur, burada tamamen kendi hayallerinden bahsetmektedir. Gelecek bir zamanda dükkân açılabilir veya açılmaz. Bu olasılık kesinlik ve kesin dışılığa aynı mesafede olduğu için *orta olasılık* olarak değerlendirilebilir. (4). örnekte ise istenen yere gitmek için yol tarifi verilmiştir. Burada verilen örnekte gidilecek yere ulaşmak için çok fazla seçeneğin olmadığı anlaşılmakta ve *yüksek bir olasılıktan* bahsedilmektedir.

3.1.1.3. -GI/-GU deg

Bu ek Tuva Türkçesinde 2. tip gelecek zaman kipi (*bolgu deg kelir üye*) olarak kullanılmaktadır (Arıkoğlu, 2007: 1199-1200). -Ar/-mAz ekinin kullanımında olduğu gibi gerçekleşmesi olası veya olası olmayan ifadeler için kullanır.

(5) *Ugunda ol mool sös bolgu deg*. “Kökeni Moğolca kelime olabilir.” (TTG 2018: 396, 520)

(6) *Ol hirede tıva dılvıs budalıp turar bo üyede olar eñ-ne şitpirliğ hemçeğlerni alır, ajıldı organizastaar bolza eki-le bolgu deg*. “Tuva dilimizin bu kadar karıştığı bu zamanda onlar en doğru cezaları belirleyip çeşitli faaliyetler yapsalar iyi olabilir.” (TTG 2018: 410, 534)

(5). ve (6). örneklerde *bol-* fiiline gelen *-gu deg* yapısı her iki örneğe de olasılık anlamı katmıştır. (6). örnekte geçen olasılık anlamının (5). örneğe göre daha *yüksek olasılık* anlamı taşıdığı söylenebilir. (5)’te kelimenin kökeni Moğolca veya başka bir dil de olabilir; (6)’da verilecek cezalarla durumun daha iyi olabileceği güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.

3.1.1.4. -GAy/-Ay

Bu ek⁶ Tuva Türkçesinde *çöpşeerel nakloneniezi* “istek kipi” olarak kullanılır. Bağlama göre istek, izin, emir, kararsızlık, olasılık gibi birkaç farklı anlama gelebilir (İshakov & Pal’mbah, 1961: 397-399; Arıkoğlu, 2007: 1202-1203). Altay Türkçesinde bu ek şimdiki zamanda mesafe, miktar, yaş ifade ederken; gelecek zamanda ise söz verme, rica ve emir anlamlarını vermek için kullanılır. Eylemin gerçekleşme veya gerçekleşmeme olasılığı vardır (İshakov & Pal’mbah, 2019: 366). -GAy istek kipinden sonra *ne* parçacığı geldiğinde şüphe, belirsizlik, endişe gibi kipsel anlamlar ifade eder (Güner Dilek, 2022: 176).

(7) *Mal bajın ulam östüreri konçug çugula. Sen boduñga hamaarışkan düktü baza mañaa dujaagaş, akşazın sanajıp alır sen. İnçan sen Dolgarı edertip algaş ajılbaar sen. Seen katıñ Balçır silerge ulug duzanı baza körgüzer bolgay, ool*. “Mal yetiştirmek çok önemli. Sen yetiştirdiğin kendine ait olan yünü teslim edip parasını alırsın. O zaman sen Dolgar’ı izleyerek işini yaparsın. Senin kaynatan Balçır sizlere yardım edebilir, oğul.” (TÇI 35)

(7). örnekte olasılık anlamı taşıyan *-gay* ekinin *bol-* fiiline geldiği görülmektedir. Konuşur, bu metinde kendi planladığı/istediği durumların gerçekleşmesi için fikir yürütmektedir. Hakkında konuştuğu kişinin konuşurun planladıklarından haberi yoktur. Bu

⁶ -gAy eki Eski Türkçede gelecek zaman eki olarak kullanılır bazen muktedir olma; ara sıra görülen geçmiş zaman eki almış bir yardımcı fiille birleşmişse nezaketle talep etmeyi veya gerçekleşmemiş olanı ifade eder (Gabain, 2007: 81). -gAy eki *bol-* fiili ile birlikte kullanıldığında istek, arzu, niyet, olasılık vb. anlamı da ifade eder (Ağca, 2007: 11).

durumda yardım etme eyleminin gerçekleşip gerçekleşmemesi olasılığı aynı mesafededir. Bu olasılığı *orta olasılık* olarak ifade edebiliriz.

3.1.1.5. -sA/-zA

-sA/-zA eki Tuva Türkçesinde *daar nakloneniezi* “şart kipi” olarak kullanılır (Arıkoğlu, 2007: 1203). Bu ek irade, istek ve koşul gibi çoğunlukla yükümlülük kipliğiyle ilgili ifadeleri belirtirken; bilgi kipliği türlerinden varsayım, olasılık gibi ifadeleri de işaretleyebilir (Kerimoğlu, 2010: 446).

Bu işaretleyici Hirik’te (2021: 76) “uzak olasılık işaretleyicileri” içinde ele alınmıştır. Ancak yine de olasılık derecelendirmesinin yakın veya uzak olması durumu bağlama göre belirlenmelidir.

(8) *Şiney çedip kelze, çügler aña seni aytıp beer men şinme, saattıg dıdım!*
“Şiney gelirse sadece ona seni anlatacağım” (DK 137)

(9) *Kojuun tövünden kelirin manaan dargazı ol üyede çedip kelbeen çüve bolza, iye kijiniñ doyulgan setkil-sagıjın ta kançaar oojukturar turgan.*
“Bölgenin merkezinden gelmesi beklenen başkan o zaman gelmeseydi, bir annenin endişelenen gönlü kim bilir nasıl sakinleşirdi.” (BAG 2010: 27)

(8). örnekte konuşurun anlatma eylemi Şiney’in gelmesine bağlıdır. Ancak Şiney’in gelip gelmeyeceği belli değildir. Konuşurun gelecekte olmasını istediği durum *düşük olasılıkla* işaretlenmiştir. (9). örnekte ise olumsuzluk eki ile kullanılan olasılık ifadesi anlamsal olarak olumlu bir durumu göstermektedir. Konuşur “...başkan o zaman gelmeseydi...” derken, başkanın gelmeme olasılığı karşısında neler olacağından bahsetmiştir.

3.1.2. Biçim-Sözdizimsel Olasılık İşaretleyicileri

3.1.2.1. -gan bol-

-gAn bol-⁷ yapısındaki -gAn cümleye dolaylılık ve geçmiş zaman anlamı, bol- ise olasılık anlamı katar. Dolaylılık, cümledeki yargının doğruluk derecesi ya da güvenilirliği hakkında doğrudan bilgi vermez (Johanson, 2000; Üzümlü, 2020). Konuşur, tanık olmadığı bir olayın doğruluğundan emin değildir ve bu yüzden önermesini dile getirirken şüphelerini de yansıtır (Karabulut & Kazanlar Ürkmez, 2020: 159). Dolaylılık sonucunda olasılık, varsayım, belirsizlik ve tereddüt anlamları ortaya çıkar (Csató, 2000: 37). Tuva Türkçesinde de bu durumun örnekleri görülmektedir.

(10) *Ol-la çıldarda Tıva Arat Respublikanıñ nayısılalına bolgulaan ayıldığ üyer-halap olarnı ulam kiçeendirip turgan bolbaaje.* “O yıllarda Tuva Cumhuriyetinin başkentinde olan korkunç sel felaketi onları dikkatli olmaya yöneltmiş olmalı!” (Or 18)

(10). örnekte olasılık ifadesi *tur-* fiiline gelen -gan eki ve bol- yardımcı fiili ile karşılanmıştır. Buradaki -gan eki geçmiş zaman anlamından daha çok verilen bilginin kesin dışılığını yani olasılığını göstermektedir. Verilen bilgi neticesinde eylemi gerçekleştirenlerin (dikkatli olmaya yönelen insanlar) tutumu hakkında kesin olmayan bir yargı vardır ve konuşur onların tutumu hakkında bir tahminde bulunmuştur.

⁷ Bu yapı Türkiye Türkçesinde çoğunlukla -mİş ekine karşılık gelir. Türkçeye ilişkin modern kiplik çalışmalarında bu ek bir delil belirteci olarak değerlendirilmekte ve konuşmacının önermeyi ikinci el bilgilerden yararlanarak değerlendirdiği bilgisini ortaya koymaktadır. Metinlerde -mİş ol- şeklinde de kullanılan bu yapı olasılık, tahmin ve varsayım ifade eder. Ayrıca niyet, beklenti ve konuşma süresinden sonra gerçekleşmesi beklenen olaylar için de kullanılır (Kerimoğlu, 2010: 449).

3.1.2.2. -p bol-

Tuva Türkçesinde -p zarf fiil ekiyle bağlanarak kullanılan *bol-* yardımcı fiili eylemlerin gerçekleşme olasılığının düşük olduğunu, belirsizliği ve tereddütü ifade eder (Şamina, 2021: 247-249).

(11) *Ol emner çügge bodunga eves, kojalarına, tanıştarına baza herek hirezin bilir men. Satkaş çorutpas bolza, aas-dıl-daa ünüp bolur.* “O ilaçların sadece kendine değil, komşularına, tanıdıklarına da gerekli olduğunu bilirim. Satın alıp göndermezsem kavga da çıkabilir.” (KKS 12)

(12) *Mool “Lin Geser” dep nom Tivaga keep adı-suraa ünüp turgan dep çugaalap bolur.* “Moğol “Lin Gaser” denilen kitabın Tuvaya gelerek meşhur olduğu söylenebilir.” (AKM 5)

(11) ve (12) numaralı örneklerde -p *bol-* yapısı cümleye olasılık anlamı katmıştır. (11). örnekte konuşur, insanlar için ilaçların ne kadar gerekli olduğunu belirtmektedir. Burada insanlar için hayatı bir öneme sahip olan ilaçların gelmemesi onlar için büyük sorun yaratacaktır ve kavga çıkma olasılığı da yüksek olacaktır. (12). örnekte ise konuşur adı geçen kitabın meşhur olmasıyla ilgili bir tahmin yürütmektedir. (11). örnekteki olasılığın (12). örneğe göre oldukça kuvvetli olduğu görülmektedir.

3.1.2.3. -p al-

Tuva Türkçesinde -p zarf fiil ekiyle bağlanarak kullanılan *al-* yardımcı fiili eylemlerin dış koşullara bağlı olarak gerçekleşme olasılığının düşük veya yüksek olduğunu gösterir. Bu durum bağlam çerçevesinde incelenir⁸ (Şamina, 2021: 245, 255).

(13) *Olarnıñ ertem-şinçilel ajıldarı ulusçu kijizidilgege şuut dort hamaarılgaşı çok-daa bolza, olardan bistiñ ada-ögbelerivistin mözü-büdijünün, onzagay ujur-çañçıldarının dugayında eleen höy ünelig çüölderni bilip alır bis.* “Onların araştırmalarının halkın eğitimiyle doğrudan ilgisi olmasa da onlardan bizim atalarımızın görgüsü, başka gelenekleri hakkında oldukça kıymetli şeyler öğrenebiliriz.” (TTG 2018: 384, 509)

(13). örnekte konuşur yapılan araştırmalara bakılarak Tuvaların gelenekleri hakkında oldukça faydalı bilgiler bulunabileceğini işaret etmektedir. Bu durumda *bilip alır bis* “öğrenebiliriz” yapısı cümleye *yüksek olasılık* ifadesi katmaktadır.

3.1.2.4. -p tur-

Tuva Türkçesinde -p zarf fiil eki almış bir fiille kullanılan *tur-* yardımcı fiili cümleye olasılık, belirsizlik ve tahmin anlamları katar. Olasılığın derecesi cümledeki önermeye bağlı olarak değişir.

(14) *Ooñ kadında daglar şınap-la dirig, olar, öske бүгү dirig amıttannar ıškaş, şımçep turarlar. Ooñ betiki çijee bo: kajan bister çookşulaarivıska, daglar şımçep ulgadıp egeleer, ıraarivıska, olar baza ırap, biçiilep egeleer.* “Bununla birlikte dağlar gerçekten diri, diğer bütün canlılar gibi hareket edebilirler. Örnek olarak şunu verebiliriz: biz her zaman onlara yaklaştığımızda dağlar hareket ederek büyümeye başlar, uzaklaştıkça uzaklaşıp, küçülmeye başlar.” (DÇ 11)

⁸ Hakas Türkçesindeki kullanımı için bk. Şamina, 2021: 255

(14). örnekte *şimçe*- “hareket etmek, kımıldamak” fiiliyle kullanılan *-p tur-* yapısı bu önermeye olasılık anlamı katmıştır. Tabiata ait unsurların kişileştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Konuşur, dağların canlılar gibi hareket edebilme olasılığını verdiği örnekle pekiştirmiş ve kuvvetlendirmiştir.

3.1.2.5. -p kag-

Tuva Türkçesinde *-p* zarf fiil eki almış bir fiille kullanılan *kag-* yardımcı fiili cümleye olasılık, mümkünlük ve tahmin anlamları katar (Şamina, 2021: 249-250). Olasılığın derecesi bağlama göre belirlenir.

(15) *Ölüp kaayn deerimge, Handının meen çüreemde sinen menjee hanı inakşılı meni tıngarıp turgan.* “Ölüp gitsem dediğimde, Handı’nın benim yüreğime sinen bana olan derin sevgisi bana nefes aldırdı.” (DÇ 28)

(16) *Şineyniñ ada-yezi bilip kaarıyna digeş, dıka kavıurgap turgan men.* “Şiney’in anne babası öğrenirse diye çok koşuşturdum.” (DK 105)

(15) ve (16) numaralı örneklerde *öl-* ve *bil-* fiillerine gelen *-p kag-* yapısı cümlelere olasılık anlamı katmıştır. Konuşur her iki cümlede de gerçekte var olmayan, gerçekleşme ihtimali düşük olan ve kendi dünyasında kurguladığı durumlardan söz etmektedir. Bu yüzden her iki örneği de *düşük olasılık* derecesinde değerlendirebiliriz.

3.1.3. Sözlüksel Olasılık İşaretleyicileri

Tuva Türkçesinde kesin dışılık işaretleyicisi olarak nitelenen olasılık kipliğinin sözlüksel işaretleyicileri bağlama edatları içinde ele alınan sona gelen edatlardan⁹ oluşmaktadır.

3.1.3.1. boor “herhâlde, galiba”¹⁰

Tuva Türkçesinde *herhâlde*, *galiba* anlamlarına gelen *boor* edatı zayıf bir olasılığı işaretler.

(17) *Am çazanır kiji baza herek apargan, çüü boor, Sürün aşak küzeldii-bile barıp duzalajıp, bajiñniñ hanazın hünnüñ-ne üş-dört ıyaşka ködürüp turar apargannar.* “Şimdi marangozluk yapan birisi gerekli, ne yapmalı, yaşlı Sürün kendi isteğiyle yardım edip evin duvarı için her gün üç dört ağaç yükseltir olmuşlar.” (H 159)

(17). örnekte *çüü boor* “ne yapmalı, ne yapılabilir” ifadesi önermeye olasılık anlamı katmıştır. Konuşurun yapılması gereken ile ilgili kafasında soru işaretleri olduğu anlaşılmakta ve belirsizlik söz konusudur. Burada verilmek istenen düşünce *zayıf bir olasılık* ile işaretlenmiştir.

3.1.3.2. irgi/irgi be?/irgin “acaba”¹¹

Tuva Türkçesinde *acaba*, *galiba* gibi anlamlara gelen *irgi/irgi be?/irgin* edatları *boor* edatında olduğu gibi zayıf bir olasılığı ve belirsizliği işaretlemek için kullanılır.

(18) *Ol kaygamçık çaraş hereejen olarnıñ kayızınıñ-na avazı irgi?* “O ilginç güzel kadın onların hangisinin annesi acaba?” (DÇ 102)

(19) *Çırık örtemçeyge dört urug törüttüner çüve-le-dir, olar çoğum çangıs iyeden törüttü-ner çüve irgi be azı anğı-anğı iyeden törüttüner çüve irgi be,*

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Arıkoğlu, 2007: 1218.

¹⁰ TRS, 1955: 103; TTS, 2003: 15; TSTY-1, 2003: 283.

¹¹ TRS, 1955: 195; TSTY-1, 2003: 592; TTS, 2003: 60.

olarıñ adazı kımıl, iyezi kımıl? – dep, tölgeçilerden aytırıp-tır. “Aydınlık yeryüzüne dört çocuk doğacakmış. Onlar şöyle ki aynı anneden mi doğacak veya farklı farklı annelerden mi doğacak, onların babası kim, annesi kim? olacak diye falcılara soruyormuş.” (AKM 15)

(20) *Parnı çüve çip şıdavas kıldır baskaktangaş, teyi-bile Parnıñ taalayın üskeş, diskeenge şeneen üstürüp algaş, olurgan irgin.* “Par’ı herhangi bir şey yiyemeyecek hâle getirerek dizleriyle Par’ın damağını kopararak dizini dirseğine koyarak ağzını açıp öylece durmuş galiba.” (AKM 52)

(18). örnekteki *irgi*, (19). örnekteki *irgi be* ve (20). örnekteki *irgin* edatları önermelere gerçekleşmesi düşük bir olasılığa sahip olan durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Üç örnek de belirsizlik ifade eden olasılık cümleleridir.

3.1.3.3. *ıyna*an “belki”¹²

Tuva Türkçesinde *belki* anlamına gelen *ıyna*an edatı zayıf bir olasılığı ve belirsizliği işaretlemek için kullanılır. Bu edat, konuşurun kesinlikten uzak olan inancını ifade eder.

(21) *Çüree ölgeni ol ıyna*an, dört angırnıñ saldap çoraan çeringe çangıs angır honmayn bardı. “Yüreğinin ölmesi bu belki de dört su kuşunun konduğu yere yalnız olanı konmadı.” (DK 15)

(22) *Señ ugbañ şın bolza, bajıñınça çana-la beer ıyna*an. “Senin ablan doğruysa belki evine döner.” (AKM 113)

(21) ve (22) numaralı örneklerde konuşur, öznel düşüncelerini dile getirerek yorumda bulunmuştur. Konuşurun, önermelerin gerçekleşmesine dair bilgisi zayıftır. Bu örneklerde olasılık derecesinin birbirine eşit olduğu görülmektedir.

3.1.3.4. *be* “mi? soru eki”¹³

Bir cümlede soru anlamı, soru zamirleri, fiillerin farklı çekimlenmesi veya soru parçacıklarıyla işaretlenebilir. Bu yüzden soru ifadelerinin kiplik anlamlar taşıması mümkündür (Kiefer, 1987: 79; Üzümlü, 2019: 239). Bazı dillerde, soru ifadelerinde olasılığın farklı derecelerini göstermek için ayrı işaretleyiciler kullanılmadığı da görülmüştür (Palmer, 2001: 52-54).

Soru cümleleri konuşurun olaya yönelik yaklaşımını gösterir. Konuşur, önermeler hakkında kesin bilgiye sahip olmadığı zaman kendi kendine veya muhatap aldığı kişiye sorular sorar (Hirik, 2021: 64). Soru ifadelerinde konuşurun önermeye yönelik kesinliği, kesin dışılığı veya belirsizliği ortaya çıkar. Tuva Türkçesinde *be* “mi?” soru eki önermenin olasılık derecesini göstermesi açısından incelenir.

(23) *Oglum sen be?! Kürsedim sen be?! – dees, oglunçe çokşulap, düjüm be, dülüm be? – deenzig, şoozu çetpesteen karaan çoda-çoda kılaştap çedip kelgen.* “Oğlum sen misin, Kürsedim sen misin, diye oğluna yaklaşıp düş mü görüyorum, hayal mi diyerek iyi görmeyen gözüyle ağır ağır adımlayarak gelmiş.” (Bİ 17)

(24) *Ol şkola dep çüvezinden çüü ün*er eves, çılan *be*, çılbiga *be* dep, öske ulus managzıngan. “O okul denilen yerden bir şey çıkacağı yok, yılan mı, cadı mı diye başka insanlar umutsuzca beklemişler.” (UÇUH 47)

¹² TRS, 1955: 565; TTS, 2003: 58.

¹³ TRS, 1955: 87; TTS, 2003: 12; TSTY-1, 2003: 236.

(23) numaralı örnekte konuşur, karşısında oğlunu görmesine rağmen yaşadığı şok nedeniyle oğlunun orada olmasına inanmamaktadır. Bu yüzden birkaç defa “oğlum sen misin?, Kürsedi’ m sen misin?” diye tekrarlamaktadır. Burada *kesinliğe yakın* bir olasılık derecelendirmesi yapılır. Ancak (24) numaralı örnekte kullanılan soru ifadesi tamamen belirsizlik üzerine kurulmuştur. Bu önermede ortaya çıkacak olan varlık belli değildir ve bu yüzden *zayıf olasılık* derecelendirmesi yapılır.

3.1.3.5. *iyin* “değil mi?, mi?, gibi”¹⁴

Tuva Türkçesinde *iyin* edatı önermeye *değil mi, mi, gibi* anlamları katar. Bu edatın kullanıldığı cümlelerde konuşurun öznel ifadeleri ön plandadır. Ayrıca konuşur, anlatılmak istenen konu hakkında kesin bilgiye sahip değildir ve kendi düşünce dünyasına göre yorum yapmaktadır. Bu durumda konuşurun yorumu olasılık derecelendirmesinde yakın veya uzak olabilir. Bağlam çerçevesinde buna karar vermek gerekir.

(25) *Tandının ıdın kançaar dees, kançaarıl? Maldı een ıtpayn, kadarardan öske arga çok-tur iyin.* “Tandi’nın köpeği nasıl? Hayvanı ıssız bir yere göndermeden beslemekten başka bir yolu yok galiba.” (UUJ 58)

(26) *Ulug ulus-bile margijarga, bagay-dır iyin – daarta çoraay-la bis – dep, Solangı çugaalaan.* “Büyüklerle yarışmak kötü olmalı, yarın gidelim diyerek Solangı konuştu.” (KKS 125)

(25). örnekte konuşur, köpek hakkında endişelenmekte ve onun başka bir yere gönderilmesinin daha iyi olacağı kanaatindedir. Olasılık derecelendirmesi olarak uzak veya yakına aynı mesafededir ve bu önermenin *orta olasılık* bildirdiği söylenebilir. (26). örnekte verilen olasılık ifadesi ise daha zayıftır ve bu önermenin *kesin dışılık yakın* olduğu görülür.

3.1.3.6. *ışkaş* “gibi”¹⁵

Türkçede *gibi* edatı çekimli fiillere eklenerek cümleye olasılık, olabilirlik, tahmin, kuşku gibi kipsel anlamlar katar. Aslında bu unsur isimler arasında anlamsal bir ilişki kurar ve belirsizliğe işaret eder (Kerimoğlu, 2010: 448). Ayrıca *gibi* edatı verilen bu anlamlarının yanında cümleye yaklaşıklık, yakınlık ve benzerlik gibi kipsel anlamlar da katar. Kesinliğinden emin olunmayan ifadeler için kullanılır (Hirik, 2021: 70).

Tuva Türkçesinde *gibi* anlamında kullanılan *ışkaş* edatı da Türkiye Türkçesinde olduğu gibi cümleye olasılık, belirsizlik, kesin dışılık gibi anlamlar katar.

(27) *Olarnın arazınçe sırlıp kire bergen, sook kara-bajın öreelinge bodaarga, harın-daa çılg ışkaş sagındırgan.* “Onların içine sıkışıp girmiş, soğuk hapisane odasıyla karşılaştırdınca burası daha sıcak gibi gelmiş.” (UÇUH 13)

(28) *Börzekter iyezın eep-eep, totkaş, bottarı ıymaktaıp, oynap egeleenner. Ol arazında börününj dumçuunga bir-le bagay çıt kakkan ışkaş bolgan.* “Kurt yavruları annelerini emip emip doyunca birbirleriyle oynamaya başlamışlar. O zaman kurdun burnuna kötü bir koku gelmiş gibi olmuş.” (H 93)

(27) ve (28) numaralı örneklerde *ışkaş* edatı her iki cümlede de kesinliği net olmayan bir bilgiyi okuyucuya ulaştırmak amacıyla kullanılmıştır. (27)’de konuşur zor bir durumdan kendini kurtarmak için ortamın sıcak olduğunu düşünmüştür. (28)’de önermenin faili olan kurt, kendi hissettiği bir durumu belirtmiştir. Her iki örnekte de öznel görüşler yer almaktadır ve bilgilerin olasılık derecesi oldukça düşüktür.

¹⁴ TRS, 1955: 189; TTS, 2003: 61; TSTY-1, 2003: 583.

¹⁵ TRS, 1955: 572; TTS, 2003: 57.

3.1.3.7. *eves* “değil”/*evespe* “değil mi; öyle”¹⁶

Tuva Türkçesinde olasılığı ve belirsizliği ifade etmek için *değil*, *değil mi*, *öyle* anlamlarına gelen *eves/evespe* edatları kullanılmaktadır.

(29) *Oon ııay çünü kılıp turarın kim bilir, kadı-koja çorup turar **eves***. “Ondan sonra ne yapacağımı kim bilecek, birlikte yaşayacak değil ya!” (UÇUH 135)

(30) *Kurbustu deer adazını, iyezini, bodunun sagızını büdüü ilbi-bile kıygırıp ekkelgeş, e'ttiñ şuptuzun arıldırıvıdıp-tır **evespe***. “Kurbustu gök atasının, annesinin ve kendisinin tılsımlı gücüyle gizli oyunuyla bağırıp onu getirerek etin tamamını temizlemiş olmalı.” (AKM 26)

(29) ve (30) numaralı örneklerde konuşur, olay hakkında kesin bir bilgiye sahip değildir; ancak düşündüğü bilginin doğru olduğunu kendine kanıtlama çabası içindedir. Konuşur, söylediği bu ifadelerin kesinliğe yakın olduğunu düşünmektedir. Fakat bu düşünceleri kesinliğe yaklaştıran ifadeler çok zayıftır. Bu önermelerin zayıftan güçlüye doğru yükselmesi için daha iddialı durumlara ihtiyaç vardır.

3.1.3.8. *deg* “gibi”, “sanki”¹⁷

deg “gibi” edatı cümleye olasılık, ihtimal, tahmin gibi kipsel anlamlar katar. Aslında bu edat isimler arasında anlamsal bir ilişki kurar ve belirsizliğe işaret eder. *deg* “sanki” anlamına geldiğinde verilen ifade şüpheli bir durumu belirtir ve konuşmacının önerme hakkındaki zayıf inancını yansıtır. *galiba* anlamına gelen edatlarda olduğu gibi, bu edat da konuşmacının çıkarımına dayanmaktadır; ancak inancın daha zayıf olduğunu bildirmektedir. Belli gerçeklere dayanarak yapılan çıkarımlarda kullanılan *sanki*, belirsizliği en düşük düzeyde ifade eder ve tüm zaman ekleriyle birlikte kullanılabilir (Kerimoğlu, 2010: 452).

Tuva Türkçesinde *deg* edatı hem *gibi* hem de *sanki* anlamlarına gelerek olasılık bildirmektedir. Bazı durumlarda *-KI deg* ile birlikte kullanılmaktadır (Anderson & Harrison, 1999: 53).

(31) *Otkā buduk dazıladır kıpkan **deg**, doş mijirtkaynı beer boldu*. “Çalının ateşte tutuşması gibi, buz çatırdamaya başladı.” (DK 55)

(32) *Sodaalajır deen çüve **deg**, iyi bileen sıvırtınıp egeledi*. “Sanki dövüşecek gibi iki bileğini sıyırmaya başladı.” (DK 38)

(31) numaralı örnekte *deg* edatı *gibi* anlamında kullanılmış ve buzun çatırdamaya başlaması çalının ateşte tutuşmasına benzetilmiştir. Buradaki olasılığı *yüksek olasılık* olarak derecelendirebiliriz. (32)’de ise kişinin iki bileğini sıyırması sadece dövüşmek için değil başka sebeplerle de olabilir. Bu yüzden bu önerme (31)’e göre daha *düşük olasılık* derecelendirmesine sahiptir.

3.1.3.9. *ınçalza-daa* “öyle olsa da”¹⁸

Tuva Türkçesinde *ınçalza-daa* edatı *öyle olsa da* anlamına gelir ve varsayım belirten önermeler kullanılmasına yardımcı olur.

(33) *İnçalza-daa Sayın-Belektiñ çon arazınga bodun ap, ulus-bile harılzajıp çurttap çoruuru akızınıundan angılanıp turar*. “Öyle olsa da Sayın-Belek’in

¹⁶ TRS, 1955: 577; TTS, 2003: 43.

¹⁷ TRS, 1955: 139; TTS, 2003: 30; TSTY-1, 2003: 408.

¹⁸ TRS, 1955: 569; TTS, 2003: 56.

halk içinde kendisini alıp halkla yardımlaşıp yaşaması ağabeyinden farklılaşır.” (Or 11)

(34) ***Inçalza-daa*** meni inçaar karadaarga kayın boor. “Öyle olsa bile benden şüphelenmesine ne demeli.” (KKS 6)

(33) ve (34) numaralı örneklerde *inçalza-daa* edatı kesinlik ve kesin dışılığa aynı mesafede olasılık derecelendirmesine sahiptir. Konuşur, henüz olay gerçekleşmeden “ya olursa” şeklinde bir düşünceye sahip olup varsayımda bulunmaktadır.

3.1.3.10. ***iyik*** “acaba, mı?”/ ***iyikpe*** “acaba, veya, değil mi?”¹⁹

Tuva Türkçesinde *acaba, mı* anlamlarına gelen *iyik* edatı; *acaba, veya, değil mi* anlamlarına gelen *iyikpe* edatı cümlede olasılık, mümkünlük, olabilirlik gibi kipsel anlamları ifade eder. Anderson ve Harrison’ın (1999: 53) eserinde *iyik* edatı *subjunctive mood* “dilek kipi” içinde ele alınmıştır. Bu edatın koşullu cümleden sonra gelen ana cümlede bulunduğu ve olasılık ifade eden önermeler yaptığı belirtilmiştir.

(35) *Teatrdä şüiler ünmeyn turar üyede kelgeñiner aray homudançıg-dır, oon başka bistiñ inak artisterivis Ölzey-ool, Munzuk, Çırgal-ool olarnıñ oyunun magadaar iyik siler.* “Tiyatroda piyeslerin oynanmadığı zamanda gelmeniz biraz can sıkıcı; fakat bizim Ölzey-ool, Munzuk, Çırgal-ool gibi sevilen diğer sanatçılarımızın oyunlarını beğenmeniz mümkündür.” (TTG 2018: 354, 481)

(36) *Ölüm-çidimniñ hiliñçeenge alıskan ulustarnı dayın şölünge körüp, pat çürek ölgeni ol iyikpe, azı onu karaa-bile körbeen kijilerge çeje-daa çugaalaarga, dömey-le oon çüü üniril dep bodaanı ol iyikpe.* “Ölümün zorluğuna kapılan insanları savaş zamanında görüp, yürekleri ölmüş veya gözüyle görmemiş insanlara ne kadar söylesen, aynı şekilde ondan ne çıkar ki diye düşünmesi mümkündür.” (BAG 2010: 20)

(35) ve (36) numaralı örneklerde *iyik* ve *iyikpe* edatları önermelere mümkünlük ifadesi katmaktadır. Önermelerde verilen bilgilerin kesinliği veya kesin dışılığı net değildir. Konuşurun muhatap olduğu kişilere göre bu netlik durumu değişebilir. Bu durumda her iki önerme de *orta olasılık* olarak işaretlenebilir.

3.1.3.11. ***diyin*** “galiba, acaba”²⁰

Tuva Türkçesinde *galiba, acaba* anlamlarına gelen *diyin* edatı önermede farklı olasılık derecelendirmesini işaretleyebilir. Bu edatın diğer edatlara göre daha az kullanıldığı tespit edilmiştir.

(37) *“Bo ulug öreelge silerniñ uruglarıñar meen-bile kadı uduurga ajırbas diyin” dep çugaalaarımga, siler daştıkı kiji boluruñarga, epçoksunup turar uruglar diyin ... dep harıladı.* “Bu büyük odada sizin çocuklarınız benimle birlikte kalırsa sorun olur mu acaba diye sorduğumda, siz dışardan biri (yabancı) olduğunuz için onlar huzursuz oluyorlar galiba ... diye cevap verdi.” (TTG 2018: 372, 497)

(37). örnekte konuşur, çocukların huzursuz olarak yabancılardan çekindiklerini anlatmıştır. Konuşur, burada *diyin* edatını nezaket için kullanmıştır. Çocukların yabancılarla aynı odada kalmasını istememiştir ve bu durumu yabancıya nazik bir şekilde belirtmiştir. Bu önermeyi *yüksek olasılık* olarak işaretleyebiliriz.

¹⁹ TRS, 1955: 189; TTS, 2003: 61; TSTY-1, 2003: 583.

²⁰ TSTY-1, 2003: 447.

3.1.4. Sözdizimsel Olasılık İşaretleyicileri

3.1.4.1. *şıdaar* “1. Gücü yetmek, yapabilmek”, 2. Sabretmek, dayanmak”²¹/ *şidavas* “yapamaz”

Tuva Türkçesinde *yapabilmek*; *sabretmek* gibi anlamlara gelen *şıdaar* fiili olasılığı ifade etmenin en yaygın yollarından biridir. Bu fiil hedefe yaklaşmayı ifade eder ve gücü, bilgiyi, beceriyi, hazırlığı veya bir eylemi gerçekleştirme olasılığını belirtmek için kullanılır. Bağlama göre hem öznel hem de nesnel bir yargı taşıyabilir. *şıdaar* fiilinin olumsuz *şidavas* ise *yapamaz* anlamıyla konuşurun zihinsel ve fiziksel durumu hakkında bilgi vermektedir (Şamina, 2021: 246, 252).

(38) *Tıvalar bottarı bottaringa ajıldı turguzup, çoğaadıkcı yozu-bile çurttap şıdaar turgan bolza, inçan Tıva kiji Tıva kijini hündüleer.* “Tıvalar birbirlerine iş bulabilseler, sanatçı gelenekleriyle yaşayabilseler, işte o zaman Tıvalı Tıvalıya saygı gösterir.” (DÇ 93)

(39) *Sen am doraan demgi çugaalaan çüveñni kılıptar bolzuñza, çoruvas men, kılıp şidavas bolzuñza, çoruur men – deerge, şınap-la Orukmaa kadınnıñ iyi ektinde iyi ıyaş, bajında bir ıyaş üngen.* “Sen şimdi az önce dediğin şeyi yaparsan gitmem, eğer yapamazsan giderim deyince gerçekten Orukmaa kadının iki omzunda iki ağaç, başında bir ağaç çıkmış.” (AKM 67)

(38) numaralı örnekte Tuvaların birbirlerine iş bulabilme olasılığını anlatmak için *şıdaar* fiili kullanılmıştır. Bu önermede gerçekte olmayan ancak olması güçlü bir şekilde istenen bir durumdan söz edilmektedir. (39)’da geçen *şidavas* fiili konuşurun bahsedilen olayı yapamama ihtimalini anlatmak için kullanılmıştır. Her iki önermede de verilen bilginin kesinlik-kesin dışılığı aynı mesafededir.

3.1.4.2. *çadavas* “belki, olabilir”²²

Tuva Türkçesinde *çadavas* “belki, olabilir” sözcüğü olasılık bildiren yapılar türeten sözdizimsel bir işaretleyicidir. Bu yapı çıkarıma dayalı olasılık ifade eden önermeler için de kullanılabilir.

(40) *Bir ajık çerge ulug ot ujudup, dün çarıp algaş, daarta ertengi odarda çalbaraay men aan, çook bolgaş eptig çerge añ tavarji beer çadavas.* “Açıklık bir yerde büyük bir ateş yakıp gece aydınlanınca ertesi sabah otlakta yayılacak gibi yakın ve rahat bir yerde av karşımıza çıkabilir.” (UÇUH-2 39)

(40) numaralı örnekte geçen *çadavas* ifadesi önermeye olasılık anlamı katmaktadır. Konuşur, kendi çıkarı doğrultusunda bir istekte bulunmakta ve bunu da öznel bir şekilde belirtmektedir. Konuşurun gerçekleşmesini istediği olay (olabilir veya olamaz) net değildir.

3.1.4.3. *bol-* “olmak”

Tuva Türkçesinde *bol-* “olmak” fiili bazı cümlelerde olasılık ifade edebilir. Bunu belirlemek için bağlamı göz önüne almak gerekir.

(41) *Ujuru bildinmes tıvızık deg aytırıglar ulam kövüdeen. Çon konçug, çajit, çügle sımırançıp çugaalajır turgan. Urug-darig dıñnap kagza, bagay bolur.* “Cevabı bilinmeyen bilmece gibi sorular artmaya devam etmiş. Halk çok

²¹ TRS, 1955: 558; TTS, 2003: 99.

²² TRS, 1955: 487; TTS, 2003: 19.

gizlice sadece fısıldaşarak konuşuyormuş. Çoluk çocuk duyarsa kötü olabilir.” (TÇI 77)

(41) numaralı örnekte halkın konuştuğu gizli soruların çocuklar tarafından duyulmasından endişe duyulmaktadır. Konuşur, bu endişesini ifade etmek için *bol-* fiilini kullanmıştır. Gizli bilgilerin çocuklar tarafından duyulması olasılığının kötü sonuçlar doğurabileceği vurgulanmıştır.

3.1.4.4. *boda-* “düşünmek”

Tuva Türkçesinde *boda-* “düşünmek” fiili bazı cümlelerde olasılık ifade etmek için kullanılan sözdizimsel işaretleyicilerden biridir. Önermenin olasılık işaretleyip işaretlemediği metnin geneline bakılarak karar verilir.

(42) *Çay durguzunda şkola tuduun doozar deeş, bistiñ arattarivis bolgaş namçılarivis idepkeylig ajılwaan ulus. Çerle bistiinde, nam-çazaktıñ ajıl-çorudulgazınga udur hödelip turar kijiler çok dep bodaar men.* “Yaz boyunca okul binasını bitirmek için bizim halkımız ve particilerimiz aktif bir şekilde çalıştılar. Sadece bizimkinde parti işlerine karşı gelen kişiler yoktu diye düşünüyorum.” (TÇI 48)

(42) numaralı örnekte parti üyelerinin aktif bir şekilde çalıştığından ve halkın parti üyelerine karşı olan tavrından bahsedilmiştir. Konuşur, parti üyelerinin farklı yerlerde yaptıkları faaliyetler sonucunda bazı kişilerin onlara karşı geldiğini ima etmektedir. Ayrıca bu durumdan haberdar olmadığı hâlde böyle bir olasılığı kafasından geçirmekte ve kendi olduğu yerde parti üyelerine karşı gelen kişiler olmadığını varsaymaktadır.

3.1.4.5. *hire apargan* “-mış gibi olmak”

Tuva Türkçesinde *hire apargan* yapısı *-mış gibi olmak* anlamına gelerek önermelere olasılık anlamı katar. Çok sık kullanılmamakla birlikte olasılığın çeşitli derecelerini ifade eden sözdizimsel işaretleyicilerdendir.

(43) *“Siler iyileen bot-bottarıñardan öske, çünü-daa körbes hire apargan ulus-tur siler” – deeş, alaaktı kudu buttarı çerge deer-degbes kuştaldırıp badı bargan.* “Siz ikiniz kendinizden başka hiçbir şeyi görmez olmuş gibisiniz” diyerek düzlükten aşağıya ayağı doğru kuş gibi uçarcasına gitmiş. (KKS 5)

(43) numaralı örnekte konuşur, olasılık ifadesini *hire apargan* ile vermiştir. Burada konuşur gerçekte olmayan ancak kendi düşünce dünyasında gerçekleşmiş gibi olan bir durumdan bahsetmektedir. Olasılığı kuvvetlendiren bir ifade olmadığı için, bunu *zayıf olasılık* bildiren bir işaretleyici olarak derecelendirebiliriz.

Sonuç

Olasılık terimi kesinliğin bulunmaması, olabilirlik, ihtimal gibi anlamlar ifade etmektedir. Olasılık, kiplik sınıflandırmaları içinde daha çok bilgi kipliği içinde ele alınmış ve araştırmacılar tarafından farklı olasılık derecelendirmeleri yapılmıştır. Tuva Türkçesinde olasılık kipliğinin ele alındığı bu çalışma Rubin’in (2010) kesinlikten kesin dışılığa doğru yaptığı kiplik sınıflandırması temel alınarak oluşturulmuştur.

Bu çalışmada Tuva Türkçesinde olasılık kipliği işaretleyicileri biçimsel, biçim-sözdizimsel, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyiciler olmak üzere dört başlıkta toplanmış ve edebî metinlerden seçilen örnekler temelinde incelenmiştir. Buna göre *-Dir* (bildirme eki), *-Ar/-Ir/-r* (gelecek zaman), *-GI/-GU deg* (gelecek zaman), *-Gay/-Ay* (istek kipi) ve *-sA/-zA* (şart kipi) eklerinin biçimsel olasılık işaretleyicisi olduğu tespit edilmiştir. Cümleye olasılık,

varsayım, belirsizlik, tereddüt gibi kipsel anlamlar katan *-gan bol-*, *-p bol-*, *-p al-*, *-p tur-* ve *-p kag-* yapıları biçim-sözdizimsel olasılık işaretleyicileri içinde verilmiştir.

Tuva Türkçesi sözlüksel olasılık işaretleyicileri bakımından oldukça zengin bir görünüm sunmaktadır. Sözlüksel işaretleyiciler bağlama edatları içinde ele alınan sona gelen edatlardan oluşmaktadır. Bunlardan *boor*, *irgi/irgi be?*/*irgin*, *ıyna*, *be*, *iyin*, *ışkaş*, *eves/evespe*, *deg*, *ınçalza-daa*, *iyik/iyikpe* ve *diyin* edatlarının bağlam çerçevesinde olasılık, ihtimal, mümkünlük gibi kipsel anlamlara sahip olduğu örnekler neticesinde tespit edilmiştir. Sözdizimsel olasılık işaretleyicisi olarak kullanılan *şıdaar/şıdavas*, *çadavas*, *bol-*, *boda-* ve *hire apargan* fiilleri de önermeye olasılık anlamı katmaktadır.

Tuva Türkçesinde kesin dışılık işaretleyicisi olarak değerlendirilen olasılık kipliğinin her bir işaretleyicisinin olasılık derecelendirmesi bağlama göre belirlenmiştir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Sözlüklerin ve Edebî Eserlerin Kısaltması

- AKM** Orgu, K. H. (Red.) (1995). *Açıtı Kezer Mergen (tooju)*. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 127s.
- BAG** Kuular, Ş. (2010). *Baglaaş (roman)*. İyigi Nom, Demir Baglaaş, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 408s.
- Bİ** Çiñmit, Ö. (1994). *Balalbas is (çeçen çugaalar)*. Kızıl, 96s.
- DÇ** Dıgınday, B. (2015). *Düneki çeleeş (kıska çeçen çugaalar)*. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 124s.
- DK** Kenin Lopsan, M. (2015). *Deerniñ körünçüü (tooju bolgaş çeçen çugaalar)*. Kızıl, 145s.
- H** Çamıyan, K. (2002). *Hayaa (roman)*. Kızıl, 188s.
- KK** Hovalıg, V. Ç. (2015). *Kajar koygunak (uruglarga Tıva tooldar)*. Kızıl, 143s.
- KKS** Monguş, V. (2009). *Kadayınga kagdırtkan sen (çeçen çugaalar)*. Kızıl, 175s.
- Or** Düpçür, B. (2011). *Oruktar (barımdaalıg tooju, çeçen çüülde)*. Kızıl, 101s.
- TÇİ** Köjeldey, M. (1995). *Töreen çurttan ırakka (toojular, çeçen çugaalar)*. Kızıl, 126s.
- TRS** Pal'mbah, A. A. (1955). *Tuvinkso-Russkiy slovar'*. Moskva.
- TSTY-I** Monguş, D. A. (Red.). (2003). *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka-I (A-Y)*. Novosibirsk.
- TTG 2018** Koçoğlu Gündoğdu, V. (2018). *Tuva Türkçesi grameri (metin-söz dizini)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TTS** Arıkoğlu, E. & Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇUH** Kudajı, K. E. (1992). *Uygu çok Ulug-Hem*. Aldın Tom. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 320s.

UÇUH-2 Kudajı, K. E. (1996). *Uygu çok Ulug-Hem*. Kara Tom. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 368s.

UUj Toka, S. (2001). *Ulug ujarje*. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 121s.

Kaynakça

Ağca, F. (2007). Maniheist ve Budist Türkçe metinlerde *fiil + -mAk + iyEk bol-* yapısı üzerine. *Türkibilig*, (14) 3-21.

Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksu Koç, A. (1988). *The acquisition of aspect and modality: The case of past reference in Turkish*. Cambridge University Press.

Anderson, T. D. (2006). Uncertainty in action: Observing information seeking within the creative processes of scholarly research. *Information Research - An International Electronic Journal*, 12(1).

Anderson, G. & Harrison, D. (1999). *Tuvan*. Newcastle, Lincom Europa.

Arıkoğlu, E. (2007). Tuva Türkçesi. A. B. Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri* içinde (1149-1228. ss.), Akçağ Yayınları.

Aslan Demir, S. (2008). *Türkçede isteme kipliği: Semantik-pragmatik bir inceleme*. Grafiker Yayınları.

Attfield, S. & Dowell, J. (2003). Information seeking and use by newspaper journalists. *Journal of Documentation*, 59(2), 187-204.

Auwera, J. & Plungian, V. A. (1998). Modality's semantic map. *Linguistics Typology* 2, 79-124.

Belyaeva Standen, Y. (2002). The functional-pragmatic field of possibility in Russian: Meaning and structure. *Language Sciences* 25, 239-262.

Bybee, J. & Fleischman, S. (1995). *Modality in grammar and discourse*. John Benjamins Publishing Company.

Bybee, J., Perkins, R., Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world*. University of Chicago Press.

Coates, J. (1987). Epistemic modality and spoken discourse. *Transactions of the Philological Society*, 85(1), 110-131.

Csató, É. A. (2000). Turkish mış- and ımış- items. Dimensions of a functional analysis. *Evidentials. Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*, Mouton de Gruyter, 29-44.

Çetinkaya, E. (2019). *Çağdaş Uygurcada kiplik: Dilbilgisel biçimbirimler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çolak, D. (2023). Saha (Yakut) Türkçesinde yeterlilik kategorisi. *Gazi Türkiyat*, (32), 61-80.

de Haan, F. (2006). Typological approaches to modality. W. Frawley (Ed.). *Modality içinde* (27-70. ss.), Mouton de Gruyter.

Demir, T. (2006). *Türkçe dilbilgisi*. Kurmay Yayınları.

Dietrich, R. (1992). *Modalität im deutschen*. Westdeutscher Verlag.

Ergönenç Akbaba, D. (2017). İhtimal ve tahmin anlamı veren kiplik ifadeleri ve Nogay Türkçesi örneği. *Dil Araştırmaları*, (21), 51-60.

- Frolov İ. T. (1984). *Dictionary of philosophy*. Moskov.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (Çev: M. Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Givón, T. (1982). Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6, 23-49.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Güner Dilek, F. (2022). *Altay Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Halliday, M. A. K. (1970). Functional diversity in language as seen from a consideration of modality and mood in English. *Foundations of Language* 6, 322-361.
- Harrison, K. D. (2000). *Topics in the phonology and morphology of Tuvan*. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Hirik, S. (2010). *Eski Uygur Türkçesinde olasılık kipliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hirik, S. (2021). *Türkiye Türkçesinde bilgi kiplikleri*. Pegem Akademi.
- Holmes, J. (1982). Expressing certainty and doubt in English. *RELJ Journal*, 13(2), 9-29.
- Hoye, L. (1997). *Adverbs and modality in English*. Longman.
- İshakov, F. G. & Pal'mbah, A. A. (1961). *Grammatika Tuvinskogo yazıkı (fonetika i morfologiya)*. Izdatel'stvo vostochnoy literaturı.
- İshakov, F. G. & Pal'mbah, A. A. (2019). *Tuva dili grameri - Ses ve şekil bilgisi*. (Çev: E. Arıkoğlu, C. M. Bapayeva, B. Borbaanay), Bengü Yayınları.
- Jespersen, O. (1924). *The philosophy of grammar*. Allen & Unwin.
- Johanson, L. (2000). Turkic indirectives. L. Johanson, B. Uras (Ed.), *Evidentials. Turkic, Iranian and Neighbouring Languages içinde* (61-87. ss.), Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2003). Evidentiality in Turkic. A. Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon (Ed.), *Studies in Evidentiality Typological Studies in Language* 54 içinde (273-290. ss.), John Benjamins.
- Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. B. Hansen, F. de Haan (Ed.), *Modals in the Languages of Europe içinde* (487-510. ss.), Mouton de Gruyter.
- Kamacı, D. (2017). Kiplik terminolojisinin sözlüklerdeki görünümü: Olabilirlik ve olasılık. E. Boz, F. Bozkurt, F. Doğru, D. Kamacı, E. Aslan, N. Girişen (Ed.), *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (3-4 Kasım 2016) içinde (189-201. ss.), Eskişehir.
- Karabulut, F. & Kazanlar Ürkmez, E. (2020). Kazak Türkçesinde olasılık kipliği işaretleyicileri. *Dil Araştırmaları*, (27), 153-170.
- Kazanlar Ürkmez, E. (2019). *Kazak türkçesinde kiplik: Morfo-sentaktik semantik bir analiz*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kerimoğlu, C. (2010). On the epistemic modality markers in Turkey Turkish: Uncertainty. *Turkish Studies*, 5(4), 434-478.
- Kılıç, F. (2004). *Kırgız Türkçesinde bilgi kipliği: Delile dayananların diğer bilgi kiplikleriyle ilişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, F. (2005). Kırgız Türkçesinde algısal delile dayalılık. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 68-113.

- Kiefer, F. (1987). On defining modality. *Folia Linguistica* 21, 67-94.
- Kirişçiöğlu, F. (2005). Saha Türkçesinde farklı bir kip “-I IhI(k)”. *Acta Mongolica, Mongol Ulsın İx Surguli*, 5(236), 87-92.
- Kocaman, A. (1990). The necessitive mood in Turkish. *Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics* içinde (433-458. ss.).
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2018). *Tuva Türkçesi grameri (metin-söz dizini)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri: Şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (2001). *Turkish*. Routledge.
- Kuhlthau, C. C. (1999). The role of experience in the information search process of an early career information worker: Perceptions of uncertainty, complexity, construction, and sources. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(5), 399-412.
- Leech, G. (1987). *Meaning and the English verb*. Longman.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge University Press.
- Narrog, H. (2005). Modality, mood and change of modal meanings: A new perspective. *Cognitive Linguistics*, 16(4), 677-731.
- Narrog, H. (2009). *Modality in Japanese: The layered structure of the clause and hierarchies of functional categories*. John Benjamins Publishing Company.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic modality, language, and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective (Vol. 5)*. John Benjamin Publishing Company.
- Öz Özcan, A. (2004). Özbek ve Türkiye Türkçesinde “olasılık-tahmin” bildiren modal sözler. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-26.09.2004) C. II* içinde (2253-2261. ss.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öz Özcan, A. (2008). Özbek ve Türkiye Türkçesinde “kesinlik” bildiren modal sözler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 447-458.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and modality*. Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Cambridge University Press.
- Papafragou, A. (2000). *Modality: Issues in the semantics-pragmatics interface*. Elsevier Publishing Company.
- Rentzsch, J. (2013). Türk dillerinde kipsellik ve kipselliğin anlambilimsel haritası. *Bilgi*, (67), 129-168.
- Rubin, V. L. (2010). Epistemic modality: From uncertainty to certainty in the context of information seeking as interactions with texts. *Information Processing and Management* 46, 533-540.
- Rubin, V. L., Liddy, E. D., Kando, N. (2005). Certainty identification in texts: Categorization model and manual tagging results. J. G. Shanahan, Y. Qu, J. Wiebe (Ed.), *Computing Attitude and Affect in Text: Theory and Applications (The Information Retrieval Series)* içinde (1-16. ss.), Springer-Verlag New York.
- Ruhi, Ş., Zeyrek, D., Osam, N. (1997). Türkçede kiplik belirteçleri ve çekim ekleri üzerine bazı gözlemler. *Dilbilim Araştırmaları* 1997, 105-111.

- Rzazade, V. (2022). *Azerbaycan Türkçesinde kiplik*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya Aksoy, T. (2014). *Tatar Türkçesinde gereklilik/zorunluluk kipliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sebzecioğlu, T. (2004). Türkçede kip kategorisi ve -yor biçimbiriminin kipsel değeri. *Dil Dergisi*, (124), 18-33.
- Şamina, L. A. (2021). Sintaksiçeskiye sredstva vırajeniya vozmojnosti v Tuvinskom yazıke. *Sibirskiy filologičeskiy jurnal*, (3), 243-260.
- Taylan, E. & Özsoy, S. (1993). Türkçedeki bazı kiplik biçimlerinin anlatımı üzerine. *VII Dilbilim Kurultayı Bildirileri içinde* (1-9. ss.).
- Tosun, İ. (2011). *Tuva Türkçesinin şekil bilgisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Traugott, E. C. (1989). On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language* 65, 31-55.
- Üzüm, M. (2019). *Eski Anadolu Türkçesinde epistemik kiplik (Kıyas-ı Enbiya örneği)*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Üzüm, M. (2020). Türkçede kanıtsallık ve bilgi kipliği ayrımı. *Dil Araştırmaları*, (26), 83-102.
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). *Başkurt Türkçesinde kip*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı Ersoy, H. (2014). *Başkurt Türkçesinde kip*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (2004) *Merriam Webster online dictionary*.
- (2011) *Güncel Türkçe sözlük*.

EXTENDED ABSTRACT

Tuvan Turkish is among the Siberian group of Turkish dialects as well as Altai, Khakas, Shor, Tofa, Chulym and Sakha Turkish, situated in the Northeastern group of Turkish dialects. In this study, the appearance of the modality of possibility, which is included as an uncertainty marker within the modality category, in Tuvan Turkish is analyzed.

Although many particular and general studies (books, theses, articles etc.) have been carried out on the subject of modality in Contemporary Turkish dialects to date, the number of modality studies on Altai, Khakas, Sakha (Yakut) and Tuvan Turkish, which are among the Northeastern (Siberian) group of Turkish dialects, is quite limited. With this study, it is aimed to identify markers of modality of possibility in Tuvan Turkish and to eliminate this lack in the field.

Modality is a category of semantics indicating the speaker's attitude, opinion, perspective and evaluation towards whether the situation or action in the sentence is real or not. Even though possibility lies at the basis of all modality categories, it is considered as a sub-type of the epistemic modality. The modality of possibility has a wide range of meaning as it is intertwined with many expressions. Depending on the context of the text, it might be closely related to other meanings of the epistemic modality such as probability, assumption, hesitation, doubt, and competence.

The modality of possibility may cover events that have occurred or have not occurred; and at the same time, this modality has a scale from certainty to uncertainty as it does not convey the speaker's attitude at the same degree with knowledge and confidence. In this study, markers indicating possibility in Tuvan Turkish are analyzed based on Rubin's (2010) certainty categorization model (absolute certainty, high certainty, moderate certainty, low certainty and uncertainty).

It is observed that the modality of possibility is not discussed under a separate title in grammar books of Tuvan Turkish (İshakov & Pal'mbah, 1961; Anderson, 2000; Arıkoğlu, 2007; Tosun, 2011; Koçoğlu Gündoğdu, 2018). Only in G. D. Anderson and K. D. Harrison's (1999) work titled *Tyvan* and in the book version of K. D. Harrison's (2000) doctoral thesis titled *Topics in the Phonology and Morphology of Tuvan*, the title mood is also included in addition to the tense suffixes. Under this title, modalities which mark modal meanings such as meanings providing continuity, mediation, request, condition, wish, and evidence-based and imperative meanings are mentioned.

In this study, qualitative research method is used. Document/text analysis method is used as a data collection tool. In this scope, as a result of the sample scanned from grammar books, textbooks, dictionaries and literary genres (novel, story, fairy tale, etc.) written on Tuvan Turkish, morphology, morpho-syntactic, lexical and syntactic markers having the meaning of "possibility" are identified. In accordance with that, it is determined that the following suffixes are morphology possibility markers: -Dİr (indicative suffix), -Ar/-İr/-r (future tense), -GI/-GU deg (future tense), -GAy/-Ay (optative mood) and -sA/-zA (conditional mood). Structures of -gan bol-, -p bol-, -p al-, -p tur- and -p kag-, which provide modality meanings such as probability, assumption, uncertainty, and hesitation in a sentence, are given within the category of morpho-syntactic markers.

Lexical markers consist of final prepositions (added to the end), which are included in linking prepositions. It is determined as a result of the examples that the prepositions of boor, irgi/irgi be?/irgin, tynaan, be, iyin, ıškaş, eves/evespe, deg, inçalza-daa, iyik/iyikpe and diyin have modality meanings such as possibility, probability and feasibility within the context they are used. Finally, the verbs of şıdaar/şıdavas, çadavas, bol-, boda- and hire apargan, which are used as syntactic possibility markers, also add the meaning of possibility to the proposition.

The certainty categorization of each marker of the modality of possibility, which is considered as an uncertainty marker in Tuvan Turkish, is determined in accordance with the context.